

ЩОДО НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ПОБУДОВИ МОДЕЛІ МОТИВАЦІЇ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ І МЕТОДІВ ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ

О. М. Гринчишин
Технологічний університет Поділля

Автор у своєму дослідженні виходив з таких основних принципів побудови моделі:

алгоритм побудови моделі мотивації оволодіння іноземною мовою визначається метою оволодіння іноземною мовою - досягнення тими, яких навчають, комунікативної компетенції;

аналіз змісту і специфічних особливостей мотивації оволодіння іноземною мовою у студентів немовного вищого навчального закладу (ВНЗ), для яких діяльність з оволодіння іноземною мовою не є провідною, обумовлює необхідність їхнього врахування у побудові моделі мотивації оволодіння іноземною мовою;

соціальна природа мови як засобу спілкування диктує необхідність навчання іноземної мови як спеціально організованого спілкування з урахуванням принципів його оптимізації;

єдність навчання і розвитку визначає правомірність обліку індивідуальних розбіжностей у дослідженні проблеми мотивації і побудові моделі мотивації оволодіння іноземною мовою. Як перший блок моделі ми розглядаємо професійну мотивацію. Відомо, що професійне становлення майбутнього фахівця починається ще у ВНЗ.

Виходячи з аналізу психологічної літератури з проблеми професійної мотивації, нами було виділено такі структурні компоненти моделі: прагнення одержати вищу освіту; інтерес до професії; професійно-пізнавальні мотиви; внутрішньонавчальні мотиви; прагматичні мотиви; здатність до оволодіння знаннями. Другим блоком моделі є іншомовні здібності. Компонентами іншомовних здібностей є ряд психічних пізнавальних процесів, таких, як пам'ять, мислення, сприйняття, що і лежать в основі різних класифікацій здібностей. Важливим компонентом моделі мотивації є інтерес до іноземної мови. Ядром інтересу можна вважати таке емоційно-пізнавальне відношення, яке, у першу чергу, мотивоване самою діяльністю чи самим об'єктом.

Черговим компонентом моделі мотивації мовою є спілкування. У процесі навчання іноземної мови оптимальне педагогічне спілкування має визначальне значення, виходячи із оволодіння іноземною соціальною природою мови як засобу спілкування.

Останній блок моделі - психологічний клімат у навчальній групі. Таким чином, слід зазначити, що компонент спілкування є центральним і визначальними серед усіх інших компонентів моделі. Він припускає створення під час занять з іноземної мови діалогічного спілкування між педагогом та тими, кого навчають, і між самими тими, яких навчають, максимально наближеного до умов природного спілкування і такого, що відповідає професійним інтересам.

Експериментальне дослідження включало три етапи: констатуючий експеримент, формуючий експеримент, післяекспериментальний період, що завершувався зрізом за всіма компонентами моделі мотивації оволодіння іноземною мовою. Основною метою експериментально-діагностичної роботи був вимір вихідного рівня розвитку компонентів моделі мотивації, а саме: рівня професійної мотивації; рівня розвитку іншомовних здібностей; ступеня розвитку інтересу власне до іноземної мови; компоненту спілкування; соціально-психологічного клімату в навчальній групі.

У процесі створення методики виміру рівня професійної мотивації нами проводилися опитування тих, кого навчають, протягом двох попередніх років експериментального дослідження. У результаті нами була підготовлена методика визначення рівня розвитку професійної мотивації, що дозволяє визначити вісім основних видів мотивації, що включають зовнішні та внутрішні спонукання, такі, як соціальна значимість професії, інтерес до професії, професійно-пізнавальні мотиви, прагматичні мотиви, прагнення одержати вищу освіту, уяву тих, кого навчають, про свої здібності, внутрішньонавчальні мотиви, а також мотиви уникнення неприємностей. Отримані результати дозволили виявити місце кожного з мотивів у структурі професійної мотивації і визначити рівень професійної мотивації кожного. Виділено чотири рівні професійної мотивації: високий, вищий за середній, середній і низький.

Виявлення мотивів оволодіння іноземною мовою здійснювалося на основі тесту мотивів, розробленого В. В. Рижовим, переробленого нами й адаптованого для студентів немовного ВНЗ.

Центральним компонентом моделі мотивації ми вважаємо спілкування. Для дослідження рівня комунікабельності тих, кого

навчають, нами був використаний тест КІС Федоришина, що включає 20 тверджень з варіантами відповідей.

Для виявлення психологічних характеристик навчальної групи використана карта-схема, розроблена А. М. Лутошкіним, через яку пропонується оцінити деякі основні вияви психологічного клімату в колективі групи. Як експерти соціально-психологічного клімату в навчальній групі виступали студенти групи. У ході констатуючого експерименту визначалися такі показники: рівень професійної мотивації, рівень мотивації оволодіння іноземною мовою, діагностика іншомовних здібностей студентів. Тестуванню піддалися такі показники, як комунікативні особливості тих, кого навчають, проведений комплексний аналіз усіх показників. Для визначення рівня професійної мотивації нами була запропонована методика, що дозволяє визначити вісім основних видів мотивації, що включають зовнішні та внутрішні спонуки, такі, як соціальна значимість професії, інтерес, професійно-пізнавальні мотиви, прагматичні мотиви, прагнення одержати вищу освіту, уяву тих, кого навчають, про свої здібності, внутрішньонавчальні мотиви, а також мотиви уникнення неприємностей.

Аналіз результатів дослідження професійної мотивації показав, що серед видів мотивації найвагомішими виявилися професійно-пізнавальні мотиви, трохи менше значення коефіцієнта виявилось в такому виді мотивації, як інтерес до професії. На третьому місці знаходяться прагматичні мотиви, на четвертому — соціальна вага професії. П'яте і шосте місця займають внутрішньонавчальні мотиви і прагнення одержати вищу освіту. Передостаннє місце зайняли здатності до навчання перед мотивами уникнення неприємностей, що виявилися практично незначними. Таким чином, велика частина студентів під час оволодіння професією керується внутрішніми мотивами, що є для них найбільш значимими.

Для дослідження зв'язку між рівнем професійної мотивації і рівнем мотивації оволодіння іноземною мовою за основу був узятий тест мотивів оволодіння іноземною мовою, складений В. В. Рижовим, перероблений і адаптований нами для студентів немовного ВНЗ. Аналіз усіх видів мотивації показав, що перше місце за середнім балом одержала прагматична мотивація, трохи менший бал виявлено в мотивації обов'язку без особистісної значимості. Розбіжності у цих двох видах мотивації не дуже значні. Далі йдуть пізнавально-освітні й інтелектуально-розвиваючі мотиви, що займають третє і четверте місця. Комунікативна мотивація знаходиться на п'ятому місці, за нею

ідуть ідентифікаційні та престижні мотиви, що займають відповідно шосте і сьоме місця. На останньому, восьмому місці знаходяться емоційно-ціннісні мотиви, перед мотивами уникнення неприємностей. На першому і другому місцях знаходяться зовнішні мотиви оволодіння іноземною мовою. Внутрішні мотиви, а саме: пізнавально-освітні, комунікативні й емоційно-ціннісні знаходяться на третьому, п'ятому і восьмому місцях відповідно.

Рангування мотивів кожного з випробуваних показало, що прагматична мотивація виявилася пріоритетною для більшості.

Для визначення рівня мотивації оволодіння іноземною мовою в кожного випробуваного оцінки усіх восьми видів мотивації склалися і виводився середній коефіцієнт для кожного з випробуваних. Ці коефіцієнти були переведені в мотиваційні бали і позначали визначений рівень мотивації, а саме: "4" -достатньо високий рівень, "3" - вищий за середній, "2" - середній, "1" - низький (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень мотивації оволодіння іноземною мовою

Рівень мотивації оволодіння іноземною мовою	Достатньо високий	Вищий за середній	Середній	Низький
Кількість студентів, %	6,4	45,5	40,5	7,6

У результаті такого аналізу виявлено, що досить високий рівень мотивації оволодіння іноземною мовою мають 6,4 % випробуваних, вищий за середній - 45,5 %, середній - 40,5 % і низький - 7,6 % студентів.

Таким чином, велика частина студентів має достатній рівень професійної мотивації і мотивації оволодіння іноземною мовою. У табл. 2 представлено процентне співвідношення студентів, що мають той чи інший рівень професійної мотивації і мотивації оволодіння іноземною мовою.

Таблиця 2

**Рівень професійної мотивації і мотивації оволодіння
іноземною мовою**

Рівень мотивації іноземною мовою	Рівень професійної мотивації			
	достатньо високий	вищий за середній	середній	низький
достатньо високий	1,4	1,4	–	–
вищий за середній	5	30	18,2	1,8
середній	–	13,6	20	2,7
низький	–	–	2,3	3,6

У цілому 48,2 % студентів мають однаковий рівень обох показників: і професійної мотивації, і мотивації оволодіння іноземною мовою. Можна припускати істотний зв'язок між цими показниками. Дані експерименту піддані кореляційному аналізу за Пірсоном.

Важливим компонентом оптимальної моделі мотивації є здібності до іноземної мови. Ми вважаємо, що знання здібностей кожного з тих, кого навчають, дуже важливе під час організації занять з іноземної мови. Діагностика показників іншомовних здібностей дозволила виявити: рівень слухової диференціальної чутливості; обсяг вербальної оперативної пам'яті; вірогіднісне прогнозування в мовній діяльності; здатність до лінгвістичного узагальнення і виділення мовної закономірності.

Комплексний аналіз трьох компонентів, а саме професійної мотивації, іншомовних здібностей і мотивації оволодіння іноземною мовою дозволив виявити кореляційну залежність між цими показниками. Був проведений кореляційний аналіз рівня професійної мотивації і мотивації оволодіння іноземною мовою в залежності від здібностей до іноземної мови та виявлена кореляційна залежність професійної мотивації і мотивації оволодіння іноземною мовою в кожній з чотирьох категорій студентів, а саме: у студентів з низькими здібностями, середніми, вищими за середні і досить високими іншомовними здібностями.

Дослідження психологічних характеристик у кожній групі проводилося за допомогою карти-схеми А. Н. Лутошкіна, що заповнювалася кожним випробуваним у групі. Експертами були студенти групи. Усього було обстежено 20 груп. Показники всіх груп рангувалися і порівнювалися з показниками мотивації оволодіння іноземною мовою в цих групах. З цією метою був проведений математичний аналіз цих величин з використанням коефіцієнта рангової кореляції за Спірменом.

Формуючий експеримент мав на меті спеціально організоване дослідне навчання з "включенням" компонента спілкування і формування внутрішніх мотивів оволодіння іноземною мовою.

В експерименті взяли участь студенти, що мають середній, вищий за середній і досить високий рівень професійної мотивації. Під час організації експерименту підбиралися контрольні й експериментальні групи з приблизно однаковим рівнем іншомовних здібностей і рівнем мотивації оволодіння іноземною мовою. Включення компонента спілкування під час занять з іноземної мови в експериментальних групах послужило причиною змін у мотивації оволодіння іноземною мовою і її зв'язку з рівнем розвитку іншомовних здібностей.

Майже усі види мотивів у студентів експериментальних груп мають вищі коефіцієнти, лише в однієї категорії студентів контрольних груп, що мають середній рівень іншомовних здібностей, коефіцієнт пізнавально-освітніх мотивів трохи вищий, ніж у студентів експериментальних груп. Особливо великі зміни торкнулися емоційно-ціннісної мотивації, трохи менші - комунікативної мотивації, хоча коефіцієнт останньої трохи вищий за коефіцієнт емоційно-ціннісної. Що стосується зовнішніх мотивів, таких як прагматичні, ідентифікаційні, престижні, то вони близькі за вагомістю в експериментальних і контрольних групах, хоча прагматичні мотиви трохи вищі в студентів контрольних груп, що мають середні іншомовні здібності. Таким чином, очевидна залежність зміни значимості різних мотивів, зокрема внутрішніх від рівня іншомовних здібностей у студентів експериментальних груп. У міру зростання здібностей студентів збільшується значимість внутрішніх мотивів, що поступово переміщуються з останніх на перші місця, зовнішні мотиви вже не займають пріоритетних позицій. Отримані дані свідчать про те, що відбулися значні зміни кореляційної залежності між рівнем іншомовних здібностей і мотивацією оволодіння іноземною мовою у формуючому експерименті в порівнянні з констатуючим.

Від рівня розвитку іншомовних здібностей залежить динаміка і, врешті-решт, успішність оволодіння іноземною мовою. Успішність, у тому числі суб'єктивно пережита легкість засвоєння, позначається на мотивації оволодіння іноземною мовою.

Аналіз усіх видів мотивації оволодіння іноземною мовою показав, що відбувся перерозподіл вагомості практично усіх видів мотивації в експериментальних групах, за винятком прагматичної, котра і в експериментальних, і в контрольних групах займає перше місце. Це специфічний компонент мотивації, що виявляється в студентів немовного ВНЗ. Інші види мотивів розподіляються таким чином: в експериментальних групах друге місце після прагматичних мотивів займають комунікативні мотиви, третє — емоційно-ціннісні, на четвертому місці знаходяться пізнавально-освітні мотиви, на п'ятому - інтелектуально-розвиваючі, шосте місце - у мотивів боргу без особистісної значимості, на сьомому і восьмому знаходяться ідентифікаційні та престижні мотиви.

Для проведення комплексного аналізу мотивів оволодіння іноземною мовою ми виділили такі категорії студентів в експериментальних і контрольних групах: студенти, що мають досить високий рівень професійної мотивації і досить високий рівень іншомовних здібностей (1); студенти, у яких рівень професійної мотивації і рівень розвитку іншомовних здібностей вищий за середій (2); студенти із середнім рівнем професійної мотивації і середнім рівнем іншомовних здібностей (3), а також проаналізували мотивацію студентів, що мають рівень професійної мотивації вищий рівня іншомовних здібностей (4), і студентів, що мають рівень професійної мотивації нижчий рівня іншомовних здібностей (5). Було проведене рангування мотивів оволодіння іноземною мовою для кожної категорії випробуваних. Таким чином, комплексний аналіз компонентів мотивації показав, що з однаковим рівнем професійної мотивації та іншомовних здібностей в експериментальних групах пріоритетні місця займають такі види мотивації, як комунікативні й емоційно-ціннісні.

Проведене теоретико-експериментальне дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Здійснено загальнопсихологічний аналіз мотивів оволодіння іноземною мовою, розроблені принципи і структура моделі мотивації оволодіння іноземною мовою у студентів немовного ВНЗ.

2. Одержали подальшого розвитку і конкретної реалізації найважливіші теоретичні положення, що лежать в основі сформульованої гіпотези:

оптимальний варіант моделі мотивації оволодіння іноземною мовою визначається з урахуванням усіх складових її компонентів;

специфічним компонентом моделі мотивації оволодіння іноземною мовою у студентів немовного ВНЗ є професійна мотивація;

модель мотивації оволодіння іноземною мовою включає як мотиваційні, так і немотиваційні компоненти;

центральною і визначальною компонентом моделі мотивації є спілкування;

основою для формування внутрішньої мотивації і переходу зовнішньої мотивації у внутрішню є створення на заняттях умов спілкування, близького до природного у мовному середовищі. Це спілкування повинне відповідати професійним інтересам студентів.

3. Результати експериментального дослідження дозволяють говорити про те, що мотиваційні резерви студентів залишаються недостатньо реалізованими через відсутність, у першу чергу, суб'єктивної значимості оволодіння іноземною мовою. Практично відсутня емоційно-ціннісна мотивація, тобто власний інтерес до іноземної мови.

4. Виявлено основні компоненти, що входять у модель мотивації навчання під час оволодіння іноземною мовою в немовному ВНЗ: рівень професійної мотивації, рівень розвитку іншомовних здібностей, ступінь розвитку інтересу власне до іноземної мови, спілкування, психологічні характеристики навчальної групи.

5. Досліджено закономірності й характер зв'язків між компонентами моделі мотивації оволодіння іноземною мовою. Аналіз взаємозв'язку професійної мотивації і мотивації оволодіння іноземною мовою показав пряму залежність між цими показниками - більш високому рівню професійної мотивації відповідає більш висока вагомість внутрішніх мотивів. Рівень розвитку іншомовних здібностей у навчанні іноземної мови в цілому достатньо пов'язаний з рівнем мотивації оволодіння іноземною мовою, особливо з такими його змістовними характеристиками, як внутрішні мотиви оволодіння іноземною мовою. Це дозволило включити іншомовні здібності в модель мотивації оволодіння іноземною мовою.

Сутність комунікативного підходу полягає у створенні такої атмосфери під час заняття, що дає тому, кого навчають, почуття безпеки і цінності його як особистості, сприяє розкриттю потенційних

можливостей кожного учасника спілкування. Тут важливі особистісні фактори, навички міжособистісного спілкування. Багато аспектів оволодіння іноземною мовою можуть відбуватися тільки за допомогою природних процесів, що діють, коли особистість втягується у використання мови для спілкування. Тому комунікативна активність є важливою частиною всього процесу навчання. Акцент на комунікативній взаємодії сприяє створенню атмосфери для співробітництва між викладачем і тими, кого навчають, і між самими тими, кого навчають. Залучення до спілкування дає можливість тим, кого навчають, виявити себе під час заняття, виразити свою індивідуальність і створює атмосферу, що підтримує особистість у його бажанні вчитися. Досягнення комунікативної компетенції в оволодінні іноземною мовою можливо тільки через спілкування мовою в процесі спільної діяльності, тобто індивідуальна потреба в оволодінні мовою може бути реалізована за умови спільної, погодженої з іншими учасниками діяльності спілкування.

Експериментальне дослідження підтвердило ефективність формування мотивації оволодіння іноземною мовою на основі побудованої моделі. Урахування усіх компонентів моделі мотивації сприяє створенню найбільш сприятливих педагогічних, соціально-психологічних і внутрішньоособистісних умов для оволодіння іноземною мовою майбутніми фахівцями.

Формування внутрішньої мотивації оволодіння іноземною мовою, оптимального стилю і навичок спілкування у тих, кого навчають, вироблення на них діалогічної спрямованості дозволять внести вклад у формування особистості майбутнього фахівця. Це може послужити основою для подальшого дослідження. Розроблені психологічні рекомендації допоможуть оптимізувати мотивацію оволодіння іноземною мовою в навчальному процесі немовного ВНЗ.